

И. КАТАРЦИЕВ

ЗА ВЕСНИКОТ „ЈУЖНА СТВАРНОСТ“

— Прилог кон проучувањето на македонскиот печат пред почетокот на Втората светска војна —

Од развиеноста, од богатството на печатот на еден народ може да се извлече релативно точна претстава за неговиот општествен, политички и културен развој. Печатот, генерално речено, тоа е најснажното средство низ кое катадневно се изразуваат и одразуваат проблемите и стремежите на народот и времето.

Печатот, мобилизиран за целите на прогресот, за интересите на работничката класа и напредната интелигенција, е најснажна функција на секидневниот живот, на борбите, струењата и осцилациите на општествениот развој. Со еден збор, тој е изразителот на свеста и совеста на нацијата.

Македонскиот печат¹⁾ во целина и особено во времето за кое е збор во оваа работа, немал можност слободно да ја исполнува својата задача. Во поделена и поробена Македонија тој бил подложен на жестоко прогонување од страна на режимите на државите што владееле со македонскиот народ, освен ако не играл слугинска улога.

Меѓутоа, ваквата констатација е само донекаде точна. Недостатокот на македонскиот печат, односно неговата малубројна застапеност во овој период, само по себе претставува свидетелство за положбата во која се наоѓа македонското национално движење, односно македонските општествени сили. Нивната економска, општествена и политичка исцрпеност не дозволувала систематичност, трајност и организираност на отпорот без оглед на режимскиот терор.

По долготрајните револуционерни борби, преживеаната Револуција, Балканските и Светската војна и најпосле санкционирањето на жестоката делба на Македонија на Париската мировна

---

¹⁾ Под „македонски печат“ разбираам сето она што било издавано од Македонци, без оглед на местото на издавањето и јазикот на кој се печатело, ако основната програмска задача се напојувала од проблемите и стремежите на македонскиот народ.

конференција и принудното иселување на македонскиот народ, македонското национално движење се најде во крајно тешка политичка, економска и кадровска ситуација. Во прв ред, физичката делба на Македонија се одразува врз материјалната моќ на националното движење, на второ место природната поларизација на политичките сили уште повеќе го исцрпува движењето, а со тоа и неговата отпорна моќ. Оваа ситуација во голема мера ја олеснува терористичката активност на владеечките режими во Македонија, кои до крајни граници го заоструваа теророт прогонувајќи сè што било самостојно, македонски ориентирано.

Како резултат на оваа положба во Македонија во целина и специјално во нејзиниот Вардарски дел, сè до кај 1935 година не постои систематска, организирана, жилава политичка дејност. Сите обиди да се отпочне со некаква активност брзо пропаѓале.

Одвај по овој период, настапува раздвижување на политичкиот живот во Македонија. За тоа има повеќе причини, но следниве се од битен карактер: релативното подобрување на економската ситуација во овој дел на Македонија, навлегувањето на новата генерација во политичкиот живот, која не можела да биде обвинувана од режимот како туѓонационална и, најпосле, престанувањето на терористичката активност на михајловистичките банди. Во исто време треба да се истакне дека тоа е период кој се одликува со извесна либерализација на политичкиот живот воопшто во Југославија, па и во Македонија.

Нема сомнение, кон овие важни моменти од внатрешен карактер не малку влијание имале и меѓународните односи. Колку повеќе и побрзо светот се движел во пресрет на новата светска војна толку побрзо течел процесот на политизацијата на масите.

Политизацијата на народните маси како феномен на времето и резултат од активноста на КПЈ нашла свој одраз и во Македонија. Таа се изразувала во зголемувањето бројот на партиските организации и нивното членство, во зачестеноста на работничките штрајкови, во активноста на граѓанските сили, во сè посмелото и отворено истакнување на националните карактеристики на македонскиот народ и барањата за политичка автономија по примерот на Бановина Хрватска. Во областа на издавачката дејност, новинарството и литературата тие се изразуваат во скромните обиди за издавање весници што ќе ја третираат македонската проблематика, односно во првите литературни творби на македонски јазик.

Продукт на тие општи услови е и весникот „Јужна Стварност“.

После „Наша реч“, како незваничен орган на ПК КПЈ за Македонија, „Јужна Стварност“ бил втор весник, кој се појавил во Македонија, активно окупиран со македонската проблематика во текот на 1939 година.²⁾ За разлика од „Наша реч“, „Јужна

²⁾ Објективноста налага да се каже дека во 1939 година во Скопје почнал да излегува и весникот „Ослобођење“, под редакцијата на адвокатот др. Ст. Трифунац. Меѓутоа, тоа бил изразито националистички српски весник.

Стварност“ не бил ничиј орган. Меѓутоа, по отвореноста и остри-ната со која ги третираше проблемите во Македонија стои пред „Наша реч“, со што се објаснува и нејзиното брзо ликвидирање од режимот. „Јужна Стварност“, иако не била врзана формално за определено политичко струење или асоцијација во земјата, иако била издавана само од еден човек, фактички тоа е вонредно ангажиран весник на линијата на социјалниот и националниот прогрес носени од работничкото движење зашто и објективно таа ја одразува постојната стварност во Вардарскиот дел на Македонија и стремежите на македонскиот народ во тој период.

I

Весникот „Јужна Стварност“ се појавил во почетокот на декември 1939 година. Насловот што го носи гласи: „Јужна Стварност“, лист за сва културна питања Македоније год. 1, број 1, Уредник В(иктор) Акимовиќ.

Историјата околу издавањето на весникот е интересна. Таа заслужува внимание не само од гледна точка на македонското новинарство туку и од гледна точка на изучувањето на положбата, бранувањата и стремежите на македонското национално битие во периодот во кој се појавил весникот.

Иницијаторот, сопственикот и одговорниот уредник на весникот „Јужна стварност“ Виктор Акимовиќ кога зборува за покренувањето на весникот ги истакнува следниве моменти, се разбира, како што тој ги согледувал тогаш.

Во текот на 1939 година почнал да излегува весникот „Глас Војводине“, со поднаслов „Лист радног народа Војводине“. Во Црна Гора, исто така, излегува „Глас Црне Горе“, „Лист радног народа Црне Горе“. Со други зборови, почнувала една синхронизирана иницијатива за издавање на легални весници, кои, судејќи по поднасловите, се јавувале како гласила на проектираната „Партија на работниот народ“ во која под раководството на КПЈ требало да се обединат сите прогресивни сили. Во Македонија, вели Акимовиќ, немало иницијатива за издавање на сличен весник. Вистина, излегувала „Наша Реч“, но таа јавно не се декларирала чиј е орган. „Тоа ме поттикнуваше и ние во Македонија јавно да истапиме со едно гласило „Глас на работниот народ на Македонија“, да се вклучиме во таа акција во југословенски рамки на тогашна Југославија и во Македонија да се појави „Глас на работниот народ на Македонија“. ³⁾

Идејата за издавање на сличен весник уште повеќе била потсилена од прогласот што бил издаден во Словенија за формирање на „Звезда деловнега лјудства“, потпишан од повеќе истакнати личности на словенечкиот јавен општествен живот. Сепак, настоју-

³⁾ Излагање на Виктор Акимовиќ во врска со издавањето на весникот „Јужна Стварност“. Магнетофонска снимка стр. 6.

вањата за издавање на сличен весник, не добиле поткрепа, вели Аќимовиќ.

Нов момент за издавање на „Јужна Стварност“, во условите на 1939 година, која, како резултат на спогодбата Цветковиќ-Мачек, овозможувала послободна атмосфера за дејствување и уште повеќе кога од 1 септември 1939 година светот влегол во вировите на Втората светска војна, било крајно националистичкото предавање на академикот Никола Вулиќ во „Српскиот културен клуб“ во Белград.⁴⁾

Ова предавање предизвикало бура од протести и негодувања во Македонија. Тоа било сфатено како атак врз постигнатите резултати во мобилизацијата на македонското национално движење и чувство и како повик за враќање на политиката од најцрните дни на диктатурата во Македонија. Луѓето не се стеснувале да го осудат. Осудата се изречувала од разните слоеви во Македонија. Биле испратени повеќе анонимни писма до Вулиќ. Но подалеку од тоа не се отишло. Аќимовиќ вели дека тој лично од начинот на кој се реагирало на Вулиќевото предавање бил незадоволен. Тој се воодушевил од смелоста на прогресивните сили

---

⁴⁾ Српскиот културен клуб во Белград бил основан од најреакционерните националистички сили на српскиот политички живот. Тој издавал и весник под наслов „Српски гласник“ во кој исто така се објавени основните моменти од предавањето на Вулиќ. Академикот Никола Вулиќ, познат и ценет научник во областа на археологијата, добро ја познавал Македонија. Тој особено се бавел со проучувањето на археолошкото богатство на Вардарскиот дел на Македонија и забележал видни резултати. Знаејќи го тоа, српските реакционерни шовинистички кругови застрашени од силината и определеноста на македонското национално движење, од неговиот сè поголем притисок за признавање сметале дека ако го исползуваат авторитетот на еден Вулиќ ќе можат на една страна, да го задржат овој процес, на друга, да ја создадат потребната атмосфера за уште побезмилосно тероризирање и прогонување на македонските прогресивни патриотски сили. Суштината на Вулиќевото предавање, судејќи по оноа како е објавено во весникот „Врме“ („Јужна Србија или Македонија“, Врме 16. XI. 1939, стр. 7), е со помошта на науката да докаже дека нема место за употреба на името Македонија. Меѓутоа, научната одора на Вулиќ му била потребна за чисто политички цели.

Имено, поминувајќи од сферата на археологијата во сферата на актуелните политички проблеми на Македонија и тогашна Југославија тој пишува: „Уште понеобично е што некои ги викаат Јужносрбијанците, Македонци. Често со името „Македонци“ сака да се истакне дека жителите на Јужна Србија се некој посебен народ. Јужносрпското наречје така не би можело да се вика ниту кога би постоела некоја Македонија, како ниту босанското, црногорското или друго наречие не можат да се викаат „босански“ или црногорски јазик. Меѓутоа, „македонскиот“ јазик, по мислењето на некои неписмени и занесеници треба да има уште по апсурден смисол. Треба да биде некој нарочен јазик!“

На крај Вулиќ предлага името Македонија за Јужна Србија сосема да се исфрли од употреба — званично да се укине. „Ова име внесува само збрка во овие тешки моменти и може на српството и на Југославија да им занесе чувствителни штети. И без него нашиот внатрешен живот има многу тешкотии“.

во Словенија, кои го објавиле и растуриле веќе споменатиот проглас низ цела Словенија. Вистина, сите 30 потписници биле затворени, но одгласот од него кој бил огромен со ништо не можел да се спречи. Тој предлагал да му се одговори на Вулиќ јавно, сметајќи дека моментот бил благоприятен да се постави прашањето за Македонија. Одговорот адресиран до Никола Вулиќ всушност, ќе бил упатен до Српскиот културен клуб, во крајна линија до српската шовинистичка буржоазија и власт. Акимовиќ вели дека сите луѓе со кои зборувал сосем адекватно го оцениле предавањето на Вулиќ како нова опасност за Македонија, но кога станувало збор за јавен одговор изразувале резерва во чија основа бил стравот од последиците. Тој вели дека лично му предложил на Дејан Алексиќ и на Милош Мацура во „Наша Реч“ да се објави одговор на Вулиќ. Меѓутоа, и Алексиќ и Мацура го одбиле предлогот истакнувајќи како оправдание дека последиците од еден таков одговор ќе бидат забранување на натамошното излегување на „Наша Реч“, луѓето позатворани, и со тоа ништо не би се добило.⁵⁾

По овие разговори Акимовиќ решил лично да се зафати со издавање на еден весник во кој ќе даде и одговор на Вулиќ. Во реализирањето на оваа идеја тој имал и извесни благоприятни услови. Во Словенија се наоѓал неговиот тест, кој изразил готовност материјално да го помогне издавањето на весникот. Освен тоа, тој одржувал добри врски со Марибор, со адвокатскиот приправник Вито Крајгер, народен херој, загинав во НОБ, Лео Новак, стрелан 1941 година во Грац и др. Преку своите познати уредил со уредникот на „Делавска тискарна“ Виктор Ержен, по убедување социјал-демократ, весникот да се печати кај него. Било договорено од услугите на печатењето да се исплатат само режиските трошоци. Виктор вели дека услугите за печатење биле многу евтини. За три броја од весникот колку што било зговорено да се отпечатат Викторовиот тест платил сума од 4 000 динари. Потоа, откако го уредил прашањето со печатницата тој поднесол пријава во јавното обвинителство на Словенија со која барал да му се дозволи издавање на еден весник, кој ќе се занимава со некои проблеми на Јужна Србија. Во Словенија властите немале многу претстава за тоа што се случувало во Македонија, или како тогаш ја викале Јужна Србија. Тоа била згодна околност за издавање на слични весници и друга литература.

Околу уредувањето на весникот Акимовиќ останал цел месец во Марибор. Ги подготвил сите три броја на „Јужна Стварност“, со тоа што во вториот и третиот број резервирал по една страница за актуелни вести, кои ќе бидат вклучени во весникот пред неговото печатење. Останатиот материјал во другите два броја биле статии од поопшт и принципиелен карактер во кои се третирале актуелните проблеми на Македонија. Така, на пример, си споме-

⁵⁾ Излагање на Виктор Акимовиќ, стр. 3 и 4.

бува Акимовиќ, во вториот број бил поместен Манифестот на Крушовската република на македонски јазик, потоа статија за традициите на Француската револуција и Илинденското востание. Во други статии се третираше тутунското прашање во Македонија, кое се разгледувало и од економски и од политички аспект. Имало статии за положбата на работниците во Македонија, нивните социјални права итн. Од областа на културата било предвидено да се препечатат неколку песни од „Бели мугри“ на Кочо Рацин. Се предвидувало да се пренесат некои статии од „Наше Новине“ на Божидар Ација од Загреб, а исто така и делови од книгата на Кардељ „Словенското национално прашање“.

Првиот број уреден целосно од Виктор Акимовиќ, на српски јазик, половина со кирилска половина со латинска азбука излегол во првите дни на декември 1939 година. Бил отпечатен во 3 000 броја од кои 2 500 на обична весникарска хартија, а 500 на многу поубава, фатинирана хартија. По излегувањето на весникот, врз основа на Законот за печатот, 7 броја биле депонирани во Јавното обвинителство, а во меѓувреме, не чекајќи ја реакцијата на полицијата, весникот бил подигнат од печатницата и пренесен во станот на некоја жена — Марија Скорбишек. Оттука весникот бил растурен по цела Југославија. Дел бил испратен во Загреб во книжарницата „Наша Књига“ каде се продавал јавно. Друг дел бил испратен на адресите на читателите на „Наше Новине“ и „Наша Реч“ добиени од издавачите на овие весници. На адресантите во Македонија биле испратени по 5—10 броја со молба да се растураат и меѓу други читатели.

II

Првиот број на „Јужна Стварност“ излегол на 6 страници, формат 32. На последната страница е отпечатена информација во која се вели дека весникот излегува два пати месечно и дека сета пошта треба да се праќа на адресата на весникот во Тетово. Потоа е наведено дека сопственик, главен и одговорен уредник на весникот е Виктор Акимовиќ, новинар, ул. Кнез Коцељ 19/II.

„Јужна Стварност“, со оглед на целите што имала намера да ги следи, не била во состојба, во условите на ограничување на националните и политички слободи, јасно и прецизно да ја дефинира својата програма. Дури формално, во весникот нема ниту збор за неговите програмски намери. Меѓутоа, само еден бегол поглед во неговата содржина е доволен да се согледа неговата македонска национална и работничка — класна определеност. Впрочем, таа ангажираност не се сознава само низ објавените текстови, туку расфрлена низ страниците на весникот во форма на мали информации, таа е експлицитно изразена. На пример, во обраќањето до пријателите на секој напредок, објавено на 4

страница⁶⁾ весникот на следниот начин ја објаснува причината на своето излегување:

„Започнавме со издавањето на „Јужна стварност“, со задача да им се ставиме во служба на најшироките слоеви од нашата покраина и низ неа да се чуе чесниот збор за сите прашања за кои се заинтересирани масите на нашата покраина“.

„Јужна Стварност“, при своето скромно формирање ги повикува на соработка сите луѓе од нашата покраина, кои мислат чесно, заеднички да го изнесуваме сето она со кое широките народни слоеви треба да се запознаат, со цел за нивното културно и економско развивање. Особено им се обрнуваме на работниците и селаните, кои се и најмногубројни, за сè да ни пишуваат и да нè информираат, бидејќи „Јужна Стварност“ треба да биде нивна сопственост — весник низ кој треба да изнесуваат сè она што го засегнува нивниот живот и постоење“. „Ние, исто така, се обрнуваме и до чесната и народна интелигенција од градот да нè потпомага со својата соработка и своите интелектуални способности чесно да ги стави во служба на народните маси и на тој начин делумно да ја изврши мисијата што ѝ припаѓа“.

„Јужна Стварност“ се надева дека ниту еден на кого му е до напредокот нема да остане нем спрема овој апел, туку сега да се зафати таа да стане вистинско огледало на положбата на нашата заостаната покраина“.

Весникот уште на неколку места во вид на кратки информации ги акцентира своите програмски задачи. Така, во белешката „Од Уредништвото,⁷⁾ се подвлекува дека весникот треба да донесува важни и актуелни вести за положбата во сите места, па и селата во Македонија и на таков начин успешно да ја исполнува својата поставена задача“. За извршување на оваа задача весникот повикува соработници од секое место.

Во нотичката „Формираме фонд „Јужна Стварност“⁸⁾ се истакнува дека весникот „треба да биде израз на народните маси. Како таков весникот не бара од никого никакви фондови. Неговото постоење зависи од свеста на оние на кои им е наменет. Затоа, „Јужна Стварност“ треба да се чита и да продре во градот и селото за да одговори на тој начин на својата намена“. За исполнување на овие цели весникот, во истата нотичка повикува на претплата. Исто така, на истото место информира дека за редовното излегување на весникот, покрај редовната претплата, бил формиран и фонд „Јужна Стварност“ од кој низ скромните прилози на читателите се очекува да се осигураат стабилни средства за редовно излегување на весникот.

6) Јужна Стварност — Пријателџима сваког напредка, Јужна Стварност, стр. 4.

7) Из Уредништва „Јужна Стварност“, стр. 6.

8) Формирамо фонд „Јужне Стварности“, стр. 6.

И најпосле за тоа како била замислена физиономијата на весникот, со кои проблеми имал намера да се занимава, заслужува внимание информацијата „Специјален број на Јужна Стварност за тутунското прашање“.⁹⁾ Во неа се вели дека во текот на месец декември ќе излезел „специјален број на „Јужна Стварност“, кој во целина ќе биде посветен на прашањето за тутунот. „Тутунското прашање, се вели во веста, е еден од најактуелните проблеми на нашата покраина, па свесни за оваа стопанска гранка, која денес станала нерентабилна заради погрешната политика што ја спроведува Монополската управа и со тоа ги довела во очајна положба производителите на тутунот во Македонија, се прифативме со оваа полезна и потребна должност“.

Обрнувајќи внимание на овој специјален број во веста истовремено се повикуваат и соработници кои би ги изнеле своите мислења по прашањето. Покрај другото на ова место е речено уште дека „Јужна Стварност“ ќе настојува месечно да издава специјални броеви и за други „важни прашања на нашата покраина“.

Во целина речено, и без специјална уводна статија во која би се изнела детално разработената програма на весникот, таа е дефинирана со куси и прецизни информации — а имено положбата на Вардарскиот дел на Македонија.

Меѓутоа, како е веќе истакнато, во материјалите на единствено објавениот број на „Јужна Стварност“ доминираат два основна елемента: националниот и класниот. И тогаш кога станува збор за режимот на владеечката гарнитура, спрема која од сосем разбирливи причини срамежливо е изразен и по некој комплимент во однос на претходниот режим на Милан Стојадиновиќ, и особено кога се третира економскиот и политички систем и односите што ги продуцирал воопшто и посебно за Македонија, и тогаш кога се третираат проблеми од областа на културата, секојпат се разгледувани од аспект на националните интереси на македонскиот народ и класните потреби на работниот човек во Македонија.

На пример, во уводната статија под наслов, „На патот кон нормализирање на нашиот внатрешен живот“¹⁰⁾ во која се подлага на остра и објективна критика политичката положба во Југославија по диктатурата од 6 јануари 1929 година, особено четиригодишното владеење на Милан Стојадиновиќ, кој вовел во внатрешниот живот „отворена реакција и фашизирање на земјата“, и каде се прави комплимент на режимот на Цветковиќ-Мачек за неговата декларација со која создал можност за „делумно воведување на демократските принципи во политичкиот живот“ и

⁹⁾ Специјални број „Јужне Стварности“ о дуванском питању. Јужна стварност, стр. 4.

¹⁰⁾ В. Балкански (Виктор Аќимовиќ — псевдоним), На путу нормализовања нашег унутрашњег политичког живота. Јужна Стварност, стр. 1.

уште повеќе за „симнувањето на хрватското прашање“ од дневен ред, сосем отворено се бара таа политика да се протегне и на другите делови на Југославија. Тоа, начинот на кој е решено хрватското прашање, се вели во статијата, **треба да стане патоказ за извојување на своите права за сите покраини на нашата држава**“.¹¹⁾ За да не запре овој политички ѓд, весникот бара да се пристапи кон промена на старите закони и особено на Законот за печатот, за собирот и договорот, Изборниот закон итн. со што ќе се создадат услови за слободно и непосредно избирање на народни претставници способни да пристапат за решавање на **„народните и социјалните прашања, кои постојано се отворени и очекуваат решение“**.

Меѓутоа, ако во уводната статија чиј дух требало да изразува наклоност спрема новиот режим, нешто што во најмала рака требало да му осигури и живот на весникот, само низ пат и срамежливо се изразени очекувањата на македонскиот народ, на македонската работничка класа, во другите материјали отфрлен е езоповскиот јазик и сосем јасно се истакнуваат националните и социјалните барања на македонскиот народ.

Не е безначајно и не е неинтересно денес, кога тие проблеми принципиелно се решени во Народната револуција, стануваат основна база во конституирањето на новата самоуправни федерација, да се види како и во каква форма биле изразени националните барања на македонскиот народ во весникот „Јужна Стварност“.

Веднаш треба да се рече дека националните проблеми се доминантни. Тие уште на првата страна се истакнати со целата своја тежина. Имено, веднаш по уводната статија е објавено „Отворено писмо“ до Господин Никола Вулиќ, академик од Белград, потпишано со полн потпис од издавачот на весникот В. Аќимовиќ, новинар.

Писмото, чиј повод е веќе споменатото предавање на Вулиќ во Српскиот културен клуб во Белград, е всушност коментар во кој сосем отворено, јасно и целосно е изразено негодувањето против него. Реченото предавање, вели Аќимовиќ, е „предмет на коментирање како меѓу интелектуалците така и меѓу работниците и другите граѓани на Македонија и е извор на голем револт, бидејќи е сфатена тенденцијата на Вашите „научни излагања“. Објективно, давајќи израз на општото незадоволство на повреденото и потиснатото национално чувство на Македонецот, Аќимовиќ не само што јавно, јасно и без колебање го изразува протестот на засегнатото чувство туку ја открива и заднината на ова „научно предавање“, да им служи на најреакционерните големосрпски кругови, да се задуши започнатото будење во Македонија. Одвојувајќи ја научната репутација на Вулиќ од неговата политичка

¹¹⁾ Подвлечено во оригиналот. Сите подвлекувања што ќе се сретнат натаму се од оригиналот.

сиромаштија, Аќимовиќ јасно истакнува дека никој не се сомнева во научниот авторитет на Вулиќ, но и го поставува прашањето на „кого му беше потребно ова предавање за името на Македонија, и зошто тоа прашање се поттикнува **баш денес** и тоа во Српскиот културен клуб“?

Изразувајќи остро негодување против предлогот на Вулиќ сосем да се исфрли од употреба името Македонија, квалификувајќи го целото предавање како „интелектуална сиромаштија“ за која не е потребна никаква аргументација да се побива, Аќимовиќ директно, без заобиколување поминува во напад врз Вулиќ и врз сето она што се наоѓало во заднината.

Тој вели: „Зарем Вие, господине Вулиќ, вистина не знаете дека Македонија постоела дека и денес постои, а дека не постои името Јужна Србија, бидејќи е тоа официјално име за оваа покраина, туку постои Македонија на Југ од Србија? За тоа е многу пишувано и постојат цели томови студии, затоа, господине Вулиќ, пред да го одржавте тоа предавање требаше да знаете дека постојат луѓе и надвор од „елитниот собир на престолничките интелектуалци“ пред кои излагавте за Македонија, па, иако не се академици и учени, знаат многу добро за она што вие го сокривте. Едно треба да се расчисти; ако Вие господине научнику навистина мислевте за името на Македонија, така како сте го изнесувале своето предавање, тогаш Вашиот научен авторитет доаѓа под сомнение; ако пак нарочно сте ја сокриле научната вистина како што и е, впрочем, тогаш, г. академику, ние со жалење го изнесуваме и осудуваме Вашето со ништо неоправдано истапување, бидејќи Вие како академски научник не само што научно се бламирате туку себеси се ставивте во ситуација на провокатор на македонскиот народ, а македонскиот народ, кој имал можност да научи за Вашето предавање, со отворен револт ги прими научните вистини од ваков тип, единствено достоини за публикациите на еден Цицвариќ“.

„На крајот, г. Вулиќ, за Ваше и на оној елитен собир на престолничката интелигенција информирање можеме да ви речеме уште и ова: никој не може да го оспори името на Македонија како што не може да се оспори ни името и индивидуалноста на српскиот, словенечкиот, хрватскиот и другите народи на Југославија, а за тоа самиот македонски народ многу добро знае и како таков се чувствува (и ако Вие, како академик, не знаете она што го знае еден обичен македонски жител), бидејќи националното прашање на Македонија беше а и сега е отворено.“

„Значи, г. Вулиќ, постои Македонија, а постои затоа што (што мислите?) постои и македонскиот народ, та како што гледате оној аплауз во Културниот клуб во Белград бил само тропкање на рачињата на „елитниот собир на престолничките интелектуалци“. Ние од Македонија тоа не го сторивме, туку уште низ револт и се насмевнавме, а за реванш на Вас и натаму Ви ја

нудиме употребата на нашата покраина во која лежат споменици, па Вие како археолог продолжете и натаму на ова поле, не би ли еден ден случајно одржале, ако имате и најмала граѓанска храброст, едно друго предавање по оваа тема“.

Афирмирајќи ги низ протестот заради повреденото национално чувство стremeжите на македонскиот народ да се прифатат и третираат како национална индивидуалност, „Јужна Стварност“ ги изразила и моменталните очекувања на Македонецот од новиот режим (Цветковиќ-Мачек) како требало да се реши проблемот. Имено, исто така на првата страница е пренесена една статија од „Наше новине“ на Божидар Аџија од Загреб под наслов „Ставот на партиите од ЗО (Здружена опозиција) спрема нашата покраина“¹²⁾ во која, меѓу другото, се вели: „Народот во Македонија особено со симпатии ја прими Уредбата што веднаш по спогодбата (Цветковиќ-Мачек — б.н.) беше донесена, според која искуството од создавањето на Бановина Хрватска може да се пренесе и на другите бановини и според кое другите бановини можат да се прошируваат или скратуваат. Се очекуваше ставот на одделните партии спрема Македонија, бидејќи е општо народно уверување дека сегашната Вардарска бановина, која почнува од Лесковац, не е ниту економска ниту политичка целина и дека оваа бановина би требало да се простира само на територијата на Македонија. Меѓутоа, од становиштата на одделните партии во колку можеше да се види од зборовите на партиските водачи, како и од резолуциите, уште повеќе се зацврстило народното убедување дека ниту една од постојните партии, кои имаат право на непречена активност во Македонија, не сакаат да излезат во пресрет на оправданите народни сакања“.

„Јужна Стварност“ својата национална определеност ја применува како критериум во оценувањето на дејноста на луѓето што се родиле во Македонија, јасно и прецизно истакнувајќи дека оние нејзини синови кои се нашле од спротивната страна на барикадата, иако жали Македонија за нив, не можат да ја очекуваат нејзината поткрепа. Типичен пример претставува статијата објавена на 5 страница, која се однесува на активноста на поетот Џеко Стефанов.¹³⁾ Давајќи позитивна оценка за почетната дејност на Џеко како поет, а потоа и на неговата новинарска активност, особено за репортажите во кои се опишувала социјалната положба во Македонија, „Јужна Стварност“ не се колеба да ја подложи на критика нестабилноста на Џеко, неговата соработка со националистичките весници. „Нашата покраина, се вели, загуби еден, без сомнение, талентиран новинар и книжевник, на кого му се даваа сите можности за напредување. Таа го загуби еден Џеко Стефановиќ, кого можат и други да го заменат, меѓутоа Џеко Стефановиќ

¹²⁾ Став странака У О према нашој покрајини. Јужна Стварност, стр. 1/2.

¹³⁾ У Ј С. Портрети. Џеко Стефановиќ како издајник е стрелан од партизаните.

ја загуби покраината која му даваше материјал за неговиот развој. А таа загуба тој не може во никој случај да ја надолжни.“

Втор важен момент застапен во материјалите на „Јужна Стварност“, кој, впрочем, и не може механички да се одвојува од националниот, е класниот, социјалната положба на Македонецот и Македонија. Две статии во тој поглед заслужуваат внимание: „Македонската стварност во светлината на броевите“¹⁴⁾ и „Социјалната положба на монополските работници во Македонија“.¹⁵⁾

Во првата статија во која од книгата на Пуриќ „Работнички Југ“, се пренесени бројки за социјалната положба на македонскиот работен човек, безработноста, мизеријата, смртноста итн. се извлекува коментар дека е тешка македонската стварност. „Таа всушност секојпат била тешка и може да се каже дека Македонија до денес вечно живкала и се грчела во маки. Жална била Македонија, жална е и денес“... И во втората статија се подвлекува тешката социјална положба на македонскиот работен човек, во случајот на монополските работници.

Меѓутоа, ниту во едната ниту во другата статија работата не се завршува со голи констатации. Вистина, не се повикува на борба, меѓутоа, на доволно јасен начин се укажува дека овие проблеми не можат да се решаваат на начин на кој тоа го сугерира Пуриќ, да се исклучи идеологијата, да се воспостави класен мир, туку напротив.

Весникот директно станува во заштита на работничката класа на Македонија. Во статијата „Кој ја претставува работничката класа на Македонија“¹⁶⁾ весникот најдиректно ги обвинува функционерите на Работничката комора во Скопје, особено секретарот Драги Милоевиќ и го поставува прашањето: „кој го поставил да го претставува работниот народ на оваа покраина, и што има тој заедничко со него...?“

Низ околото на социјалната функција директно потчинета на интересите на покраината, т.е. на Македонија, весникот третира и проблеми од областа на културата. Така, на пример, во рецензијата за изложбата на уметничката фотографија на Цветко Јовановиќ, од Милена Аќимовиќ,¹⁷⁾ особено е подвлечен нејзиниот социјално-документаристички, би рекле архивски аспект од значење за истакнување на положбата во Македонија. Изложбата, се вели во рецензијата, претставува „вистинско минијатурно огледало, социјално огледало на нашата покраина“. Во сликите на нашите рибари од Охридското Езеро и нивниот тежок труд, во сликите под

¹⁴⁾ Македонска стварност у светлости бројева (По књизи „Работнички Југ“ од Растка Пуриќа), Јужна Стварност, стр. 2.

¹⁵⁾ В. Б. Социјални положај монополског радништва у Македонији, Јужна Стварност, стр. 3.

¹⁶⁾ Ко претставља радничку класу Македоније? Јужна Стварност, стр. 2.

¹⁷⁾ Милена Аќимовиќ, Уметничка социјална фотографија као друштвени фактор и докуменат данашњице. Јужна Стварност, стр. 3. Милена Аќимовиќ артиска пред и по ослободувањето. Своевремено Викторова жена.

наслов „Античка сегашност“, „Нашите фабрики“ постигната е потребната уметничка висина. Во текстот функцијата на уметничката фотографија е определена на следниот начин: „да се стави во служба на мнозинството, бидејќи тоа е најдобро средство денес за уметнички и социјални исповедања“. Со други зборови таа треба да ја има ролјата на архив, но архив кој не конзервира туку со својот израз повикува на бунт, на протест против дадените општествени односи. „Таа треба да зема материјал и теми од денешното општество, тој материјал да помине низ призма на објективното уметничко сознание и уметничкото вообличување и така повторно да дејствува врз општеството“.

Овие критериуми се основа за оценката квалитетот на определена изложба. Оваа на Јовановиќ е позитивно оценета, бидејќи е израз на добро познавање на „социјалните услови во нашата покраина, познавач на општествената структура“. Низ неговите уметнички фотографии се провлекува нота на стварноста на нашите дни.

Тргувајќи од својата национална и социјална ангажираност, весникот го определува, иако на посреден пат, и својот однос спрема режимот. Така, во врска со извршениот избор на сенатори од 12 ноември 1939 година во Македонија, „Јужна Стварност“ го пренесува пишувањето на скопското „Ослобођење“. „Ги избираше едно тело кое на ист начин би ги избрало и кандидатите на бившата влада како што би ги избрало утре и кандидатите на идната влада. Ги избираше едно тело на кого му недостасуваше само една квалификација: народната доверба“.

„Избраните сенатори се главно стари испробани политичари. Скоро сите биле барем во две групи од истата партија, или барем во две партии, или барем во три режима. Се употребувани за диктаторски и за квазидемократски режими. Знаат дека власта е од Бога ако не е од народот, но таа на самата власт ни малку не ѝ пречи да биде пријатна на оној што ја држи“.¹⁸⁾

На овој начин без сопствен коментар весникот дава прецизна карактеристика на режимот Цветковиќ-Мачек, а оттука и на илустрацијата да се очекува од него нешто позитивно за македонскиот народ.

Низ објавувањето на разни цитати на современи политичари (Бранко Чубриловиќ) или од Ботев во кои главен акцент е дека слободата се избира а не се добива, весникот настојува да врши и извесна револуционерно просветителска дејност. Тоа се цели и преку рекламирањето на книги со марксистичка содржина.

Во исто време, весникот информира за активност на прогресивните сили во другите делови на Југославија. Од Загреб пренесува информација за состанокот на политичките осуденици, кои донеле резолуција со која се бара „амнестија за сите поли-

¹⁸⁾ Формиран је сенат, Јужна Стварност, стр. 4.

тички осуденици, анулирање на политичките казни и шивните последици.“¹⁹⁾ Од Словенија објавува вест за обид да се формира „Сојуз на работниот народ“ и за последиците од овој обид, односно за грубата реакција на режимот.“²⁰⁾

Меѓутоа, редакторот не се задоволува само со голото пренесување на вестите туку го изразува и својот однос, својата поткрепа. На пример, во врска со барањата на хрватските политички осуденици вели: „Се придружуваме кон барањата на хрватските политички осуденици и прифаќаме сè она што изнесле во резолуцијата, бидејќи и нашата покраина со своите луѓе и народни борци го пополнуваше бројот на политичките осуденици за време на поранешните режими.“²¹⁾ Исто така, весникот ја давал поткрепата за обединување на демократските сили во една политичка партија, т.е. за основање Партија на работниот народ на Македонија, особено изразено во пренесувањето на веќе споменатата статија од „Наше Новине“.

Весникот му посветува внимание и на прашањето за единството на борбата за народни права меѓу македонскиот народ и народностите во Македонија. Тој остро ги напаѓа напорите на беговите, особено на Ферид бег Драга, да внесат раздор меѓу сиромашното население на верска основа и на линија на создавањето на „некоја национална арнаутска држава“. Давајќи ѝ поткрепа на борбата на самото муслиманско население против ваквите беговски шпекулации, „Јужна Стварност“ заклучува дека „македонските муслимани катадневно, сè повеќе согледуваат на кого му служи политиката на бегот Драга и тие нема да дозволат да бидаг лажени, бидејќи сè повеќе кај муслиманите се шири свеста дека борбата за народни права не се води врз верска нетрпеливост, туку врз база на заедничките интереси на сите граѓани од оваа покраина.“²²⁾

III

Национално (македонски) и класно определена „Јужна Стварност“ веднаш го привлекла вниманието. Нејзината појава предизвикала две контраверзни становишта. На една страна се нашла македонската прогресивна јавност, која била пријатно изненадена,²³⁾ на друга острата реакција на големосрпските властодршци во Македонија.

19) В. А. За амнестију свих политичких затвореника. Јужна Стварност, стр. 5.

20) У Словенији покушано да се формира Звеза деловнега лјудства. Јужна Стварност, стр. 6.

21) Види белешка 19.

22) Кома служи политика Феридбега Драге? Јужна Стварност, стр. 4.

23) На колкав и каков прием наишол весникот сред македонскиот народ треба допрва да се изучува. Меѓутоа, од малата анкета што лично ја спроведов меѓу некои луѓе од различни градови на Македонија, можев да

За појавата на „Јужна Стварност“ во Македонија штабот на Брегалничката дивизииска област во Штип со писмо од 18. XII. 1939 година го информирал командантот на Третата армиска област дека на 14 декември во командата на дивизијата во Штип едно лице лично донело број на Јужна Стварност.²⁴⁾

Меѓу другото, во веста за весникот се дадени и неколку „карактеристични наслови“ од неговата содржина, а имено: а) од нотичката за одржаните сенатски избори во Македонија; б) барањето повереници од сите места во Македонија, „за агитација“(?) ; в) во весникот е објавена фотографија на Христо Ботев под наслов „Христо Ботев балкански револуционер, поет и новинар“; г) „Јужна Стварност“ е најобјективниот весник на Југот“ итн. На крајот од краткото набројување на некои наслови од весникот е даден следниот заклучок: „Од споменатиот весник се гледа дека со сите сили се работи и агитира на македонскиот народ, заради создавање на автономна Македонија. Се напаѓа власта и српските политичари кои се наметнати врз македонскиот народ на Југот итн.“²⁵⁾

Веста дека во Македонија се појавил весник чија цел е да го ангажира македонскиот народ за создавање на „автономна Македонија“, значела свонење на тревога од прв степен. Првото што било направено, било затворањето на Виктор Акимовиќ. Затоа, штабот на Третата армиска област со писмо до Третата воздухопловна бригада од 14 декември 1939 година пишува:

„Акимовиќ Л. Виктор, новинар од Тетово, кој во евиденцијата се води како комунист, го издал весникот „Јужна Стварност“ што се печати во Марибор“.

„Во врска со издавањето на овој весник, кој пропагира посебна Македонија, именуваниот е уапсен од страна на Управата на град Белград“. Натаму се вели дека при претресот на неговиот стан бил запленил список со 300 адреси меѓу кои најмногу имало студенти, професори, супленти, адвокатски приправници, учители, новинари и други, сè од „Јужна Србија“ (Македонија — б.н.) а меѓу нив и 4 офицери.“²⁶⁾

По затворањето, за што опширно зборува Акимовиќ во својот исказ, тој останал во Белградскиот полициски затвор околу еден месец. Излегувајќи од затворот, повторно се вратил во Тетово, од каде во јануари 1940 година бил интерниран во логорот во Билеќе. Во врска со неговото интернирање околскиот началник

констатирам дека весникот бил дочекан со изразит интерес. Од своја страна Акимовиќ тврди дека во книжарата на Томо Галиќ во Скопје оставил 500 броја и сите тие за ден два биле распродадени. Интересот за весникот бил толку голем што некои нуделе и по 100 динари да дојдат до него. Исто така, бил голем одгласот за претплата, како и за прилози во неговиот фонд.

24) Војноисториски институт, Београд Пописник 17 К-31, ф. 3 рег. бр. 36 од 29. XII. 1939 год. Пов. бр. 1907.

25) Исто.

26) Војноисторијски институт, Београд. Пописник 17 К. 31 ф-3 рег. бр. 41, пов. бр. Г об. 1898 од 28. XII. 1939.

во Тетово издал решение Пов. бр. 124/40 од 20 јануари 1940 година врз основа на чл. 12а од Законот за јавната сигурност, со кое Виктор Акимовиќ „како опасен по јавниот ред и мир се интернира“. Во образложението на решението се вели дека „Акимовиќ Виктор од Тетово е познат комунист... Во почетокот на месец декември 1939 година почнал да го издава весникот „Јужна Стварност“ со сепаратистичка и комунистичка содржина, кое имаше влијание врз нарушувањето на јавниот мир и ред.

Земен на одговорност Акимовиќ изјавил дека сега не е комунистички ориентиран, туку тоа бил како ученик. Идејата за издавање на „Јужна Стварност“ со сепаратистичка содржина изјавува дека ја добил во Тетово“. Одбраната не му е прифатена.²⁷⁾

Брзата интервенција на власта во Македонија не само да се ликвидира натамошното излегување на весникот туку и физички да се оневозможи неговиот издавач од нови несакани постапки, паралелно било проследено со јавен притисок од најекстремниот шовинистички српски весник „Српски Глас“ веднаш да се пресече натамошното излегување на „Јужна Стварност“. Овој весник на 14 декември 1939 година објавува една потценувачка и денунцијаторска нотичка под наслов „Како се шири дефетизмот“²⁸⁾ во која, меѓу другото, пишува:

„Овие дни ни дојде до раце еден број на новиот весник „Јужна Стварност“, чија содржина врие од дефетизам и рушење на авторитетот на државната власт. Треба само да се прочитаат насловите во весникот па јасно да се согледа неговата цел и злите намери спрема нашата држава и внатрешното уредување на земјата.“

Откако ја дава адресата на весникот и ја повикува власта да се зафати со него, во нотичката посебно се обрнува внимание на објавеното отворено писмо до Вулиќ.

„Со јазик недостоен, продолжува коментарот на Српски Глас, за еден човек, пишувачот сака да ги збрише непобитните историски факти и да му нанесе навреди на нашиот уважен научник и академик, чија научна објективност и научни резултати се познати многу добро и надвор од границите на нашата држава.

„Но за да би го докажале она што го рековме на почетокот, дефетистичката и противнародната теза што вее низ целиот лист, да ги наведеме само овие неколку изрази: (следат неколку цитати од отвореното писмо).

„Еве така пишува Мариборскиот „Јужносрбин“, сакајќи да се стави како заштитник на народните интереси и претставник на народното мислење во Јужна Србија. Ние, на ова место, би можеле да се насмееме, случајно да не е во прашање една дефетистичка планска работа, која во последно време систематски се

²⁷⁾ Решение во оригинал, сопственост на Виктор Акимовиќ.

²⁸⁾ Како се шири дефетизам. Српски Глас, год. I бр. 5, Београд, 19. XII. 1939 год. стр. 6.

спроведува од неодговорните фактори на штета не само на српските туку и на општите народни и државни интереси. Збор имаат претставниците на власта да кажат колку таквото пишување е во ред со нашата државна и национална политика“.

Брзата и ефикасна интервенција на големосрпската реакција го задушила натамошното излегување на весникот „Јужна Стварност“. Меѓутоа, оваа интервенција не можела да ги задуши причините кои го родиле издавањето на „Јужна Стварност“. А тие причини биле постојаната еволуција и јакнењето на македонското национално движење, неговото сè поснажно изразување и конфронтирање со туѓиот режим. Токму тој процес е она што го загрижува „Српски Глас“, кој во врска со предавањето на Никола Вулиќ пишува: „Во првиот број на нашиот весник уважениот професор по историја г. д-р Никола Вулиќ, објави статија „Јужна Србија или Македонија“ и докажа дека „Јужна Србија“ е единствено вистинско име за областа од Ристовец до Гевгелија“ . . . Тој со него ѝ „зададе смртен удар на подмолната и вешто смислена пропаганда, која во последните 3—4 години се води против српските национални мисли во Јужна Србија“.²⁹⁾

Во постојаната и брза еволуција на процесот на македонското индивидуализирање непосредно пред настапната револуција, весникот „Јужна Стварност“ по отвореноста со која ги третира проблемите, по острината со која реагира заради засегнатото национално чувство го одразува степенот, етапата во развојот на македонското национално движење. Оваа констатација сосем објективно е внесена и во една анализа за политичка положба во Македонија.

Во неа, меѓу другото, се вели „новиот автономистички весник „Јужна Стварност“ пишува неспоредливо поопширно (за радикално решавање на македонското прашање — б.н.) отколку порано „Луч“, а сега „Наша Реч“.

---

²⁹⁾ С. Поводом чланка г. др. Николе Вулиќа, Српски Глас, год. I, бр. 4, Београд 7. XII. 1939 год. стр. 2.